

Отаман Лихо в повстанській боротьбі на Миколаївщині

Автори: Ю.В. Котляр, доктор історичних наук, професор, Чорноморський державний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв

Кирило Євлампійович Бондарук народився у 1898 р. в с. Катеринці Ананьївського повіту Херсонської губернії (в наш час – Первомайський район Миколаївської області). Коли до с. Катеринки надійшла звістка про створення УНР та початок формування українських військових підрозділів, К. Бондарук разом з своїм односельчанином С. Доценком поїхали до Умані, де формувався один із куренів українського полку імені П. Полуботка. Вони були зараховані до Уманського куреня, в складі якого здійснювали охорону Центральної Ради та уряду України. С. Петлюра запропонував К. Бондарукові стати слухачем Першої Київської юнацької (юнkersької) школи імені Б. Хмельницького, яка відкрилася у Києві [6, с.122].

Перше бойове хрещення К. Бондарук отримав під Крутами у 1918 р. Курінь, в складі якого перебував К. Бондарук воював на правому фланзі оборони. 26 лютого 1918 р. українські війська повернулися до Києва. На чолі коша Січових стрільців був С. Петлюра, а хорунжий К. Бондарук був командиром головної сотні січовиків. З 1 березня 1918 р. К. Бондарук перебував при штабі С. Петлюри у якості дорадника та старшини з особливих доручень [5].

За наказом С. Петлюри, який тоді став головнокомандувачем – Головним отаманом українського війська, К. Бондарук був призначений політичним дорадником командира Запорізької армійської групи генерал-хорунжого М. Омеляновича-Павленка. Запорізька армійська група здійснила похід на Південь України. 17 березня 1919 р. кінний полк отамана А. Гулого-Гуленка з яким був К. Бондарук оволодів Ольвіополем, Богополем і Голтою та навколишніми селами. К. Бондарук отримав змогу побувати на малій батьківщині. Після с. Катеринки, К. Бондарук зі своїм загоном відвідав Велику Врадіївку, щоб проінспектувати повстанські загони К. Колоса – головнокомандувача військами Врадіївської Хліборобської Республіки, яка була проголошена на початку червня 1919 р. [6, с.125].

Після поразки військ Директорії УНР, на чолі кінного загону отаман К. Бондарук відступив за кордон. Первомайські чекісти втратили слід свого «підопічного» отамана і, за яким полювали з березня 1919 р. Очевидно, за невловимість та шкоду, заподіяну більшовикам, чекісти дали К. Бондарукові псевдонім «Лихо» [5], з яким він і ввійшов в історію українського повстанського руху.

Центром, який очолив боротьбу українських повстанців, став штаб Головного отамана С. Петлюри у Львові. Тут було розроблено план повалення радянської влади

в Україні та проголошення її незалежності. Основні сподівання С. Петлюра пов'язував з Південною оперативною округою, яка організовувалася на території Північної Таврії, колишньої Херсонської губернії та Південного Поділля, де через голод та утиски відбувалися особливо активні виступи селян проти радянської влади [1, с.161]. Головнокомандувачем Південної оперативної округи було призначено К. Бондарука. Це призначення було зумовлено не тільки довірою С. Петлюри до молодого отамана, але й його особистими бойовими заслугами, організаторськими здібностями, а також тим, що був він родом із цих країв.

К. Бондарука було направлено через Румунію на Херсонщину. Він разом з курінним отаманом І. Нагорним – уповноваженим штабу головної розвідки та військовим інструктором трьох повітів: Єлисаветградського, Ананьєвського і Вознесенського [2, арк.60] – перетнув кордон у районі Бендер. Поява отамана К. Бондарука на Півдні України стурбувала «чекістів». Адже К. Бондарук після засідання в Холодному Яру отримав явки до 20 підпільних організацій на території України [2, арк.132]. 22-річний головнокомандувач повстанськими силами Півдня України К. Бондарук розгорнув активну діяльність по виконанню плану Штабу Головного отамана. Якщо на кінець 1920 р. загін К. Бондарука нараховував близько 200 бійців, то в 1921 р. він набагато зріс [7, с.194]. Своім першим заступником К. Бондарук призначив курінного отамана І. Нагорного. Разом вони інспектували повстанські дивізії і загони, створювали нові полки, забезпечували їх зброєю та боєприпасами, по усій оперативній окрузі закладали склади зброї та продовольства [2, арк.60].

Зваживши на те, що Первомайський повіт знаходиться у центрі Південної оперативної округи, К. Бондарук свій штаб вирішив облаштувати саме тут. Першою квартирою, де базувалися керівники повсталих був дім Ф. Продана та Л. Остапенка. Основна квартира штабу отамана Лиха знаходилася у непримітному будиночку М. Дануци біля заїжджого двору неподалік від Голти [2, арк.60].

К. Бондарук та І. Нагорний, крім семінарів та інструктивних нарад із партизанами та старшинами повстанських з'єднань і частин, також відновлювали зв'язки з українською інтелігенцією, створювали підпільні патріотичні групи. Лише в Ольвіопольському повіті було створено кілька підпільних груп, в тому числі в Грушівці, Мигії, Сировому, Берізках, Доманівці, Кінецьполі, Голті, Ольвіополі, Богополі [10, с.79]. Різні підпільні групи були організовані в єдину петлюрівську Первомайську організацію, а отамана Лихо-Бондарука почали називати командуючим повстанськими військами Херсонщини [4, арк.1].

Водночас, над патріотичним підпіллям Південної оперативної групи навис дамоклів меч масштабного провалу. Повітовим управлінням Надзвичайної комісії

вдалося укоренити у підпільних групах і навіть повстанських штабах своїх агентів. Інформація про підготовку повстання йшла звідусіль. А провали розпочалися із прикрого випадку – арешту Є. Продана – зв'язкового К. Бондарука. Після арешту Є. Продан виказав начальника телеграфу залізничної станції Голта М. Ясельського, а також дав багато інших цінних для чекістів» свідчень, але це не врятувало його від засудження до розстрілу 14 лютого 1922 р. [4, арк.21].

Поступово, розплутуючи підпільну мережу чекісти влітку 1921 р. заарештували близько 200 осіб, підозрілих в участі у цій організації. 125 з них були розстріляні [8, арк.28-30]. Чекістам стало відомо і про місцезнаходження К. Бондарука та І. Нагорного, але вчасно попереджені вцілілими агентами, вони втекли [5]. Партизанський загін було тимчасово розпущено, а підпілля припинило активну діяльність. Проте, не на довго.

У вересні 1921 р. отамани Лихо (К. Бондарук) та І. Нагорний реорганізували наявні сили і відновили партизанську боротьбу. Вони зібрали вцілілих повстанців, зв'язалися з місцевими кримінальними структурами на чолі з Р. Бабієм і відновили свою діяльність на нових засадах. Конспірація стала ще суворішою. Формування структур велось за принципом трійок і п'ятірок [3, арк.1-2]. Однією з останніх організаційних справ отамана К. Бондарука була поїздка 22 грудня 1921 р. в Подільську губернію для об'єднання потенціалів Подільської і Первомайської повстанських організацій, але цій справі не вдалося вирішитися позитивно. 8 січня 1922 р. І. Нагорний [2, арк.132] потрапив у полон, а 19 січня 1922 р. К. Бондарук загинув, намагаючись вирватись з оточення [9, арк.22].

Таким чином, вимагає неупередженого вивчення трагічний і героїчний шлях уродженця Миколаївщини – отамана К. Бондарука (Лихо), який брав участь у знакових подіях Української національно-демократичної революції і був одним із керівників Первомайської петлюрівської організації.

Список використаних джерел

1. Боган С.М. Повстанський рух в Одеській губернії у 1920-1923 роках / С.М. Боган // Записки історичного факультету. – Одеса, 1999. – Випуск 8. – С.159-165.
2. Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Спр.44224. – Т.6.
3. ГДА СБ України. – Спр.44224. – Т.1.
4. ГДА СБ України. – Спр.44224. – Т.2.
5. Коваль Р. Отамани Гайдамацького краю: 33 біографії. – Режим доступу: http://unknownwar.info/-----33--_435/?p=34.

6. Ковальчук М. Катеринка на Кодимі. Історичні розповіді про виникнення та розвиток села / М. Ковальчук. – Катеринка: ВЦ «Маторін», 2006. – 190 с.
7. Котляр Ю.В. Регіональні аспекти повстанського руху селян 20-х рр. ХХ ст. / Ю.В. Котляр // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – К.: Інститут історії України НАН України, 2005. – Випуск 13. – С.183-201.
8. ЦДАВО України. – Ф.3204. – Оп.1. – Спр.11.
9. ЦДАГО України. – Ф.1 – Оп.20. – Спр.1698.
10. Шкварець В. З історії отаманщини на Миколаївщині в роки Української національно-демократичної революції та визвольних змагань (1919-1922 рр.) / В. Шкварець, Ю. Гузенко // Краєзнавчий альманах. Історія. Археологія. Наука. Культура. Освіта. Промисловість. Сільське господарство. – Миколаїв: МОІППО, 2010. – № 1. – С.75-80.